

**UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ**

**LOGOS, SIMBOL, ICOANĂ
PLEDOARIE PENTRU O PROPOVĂDUIRE MISTAGOGICĂ**

**TEZA DE ABILITARE
DOMENIUL: TEOLOGIE**

Pr. conf. univ. dr. Jan NICOLAE

Alba Iulia

2017

REZUMAT

Catehetica și Omiletica sunt parte a Teologiei practice și, astfel, forme de întruchipare a teologiei în viața concretă a centrelor euharistice parohiale și monahale. Aceste discipline reprezintă un “estuar al teologiei”, locul în care acumulările de cultură teologică se revarsă în viața eclezială. Dezvoltarea acestora este una sinonimă cu ieșirea teologiei din starea de minorat cultural, fără posibilitate de aplicare a unor proiecte catehetice de rezonanță publică. Revigorarea învățământului teologic universitar după 1989, în contextul unui entuziasm autentic pentru credință și viața religioasă, în general, a condus la o atenție specială pentru catehizare, inițierea și educația religioasă în școlile publice, pentru condiția teologiei în universitate, și implicit la o dinamică bună și în domeniul mărturisirii publice a credinței. Într-un astfel de context am fost integrat în corpul academic al Facultății de Teologie ortodoxă din Alba Iulia în anul 2003, cu binecuvântarea IPS Andrei Andreicuț, ctitorul acestui așezământ de cultură teologică și duhovnicească, și mi-am desfășurat activitatea didactică și de cercetare ca lector universitar predând mai multe cursuri la nivel de licență și masterat: Catehetică, Omiletică, Logos și icoană, Ethos românesc, Fenomenologia convertirii, Catehismele moderne și confesionalismul ș. a. Implicarea mea în domeniul academic s-a împletit cu cea practică în viața eparhială și parohială, ca promotor al catehezei parohiale în Arhiepiscopia de Alba Iulia (2007-2011) și ca preot paroh (parohia Cartier Nou II Alba Iulia, 2003-până în prezent), și cu cea de diaconie culturală și misioanară în zona mediatică (relizator de emisiuni de televiziune și radio) și publicistică. Activitatea mea editorială și practică s-a desfășurat în zona structurării unui model catehetic actual românesc (parohial, eparhial, regional, național) și pentru dotarea cu instrumente de lucru în acest domeniu. Într-un alt sens, am căutat să contribuim la depășirea ispitei limbii de lemn printr-o suplețe a comunicării și prin abordările diverse și motivate ale teologiei într-un cadru de respect și apreciere între cult și cultură. Condiția teologiei în universitate nu înseamnă altceva decât redobândirea vocației dialogului și a funcției sale prioritar profetice și de stimulare a unei creativități întemeiate și inspirate de Revelație.

Elementele esențiale pe care consider că le-am adus prin efortul personal în domeniul catehético-omiletic ar fi următoarele: o renaștere a omiliei în cadrul

celebrării liturgice a Legământului; accentuarea momentului de actualizare în predică și depășirea discursului paseist prin efort duhovnicesc și expresivitate în comunicarea comunitară; depășirea disputei aparente din spațiul românesc între omilia exegetică și predica tematică; depășirea ispitei repetiției sterpe datorate lectionarului biblic liturgic din cadrul ritului bizantin prin fructificarea predicii catehetice care să recupereze deficitul de inițiere morală, biblică, dogmatică, liturgică și duhovnicească; regăsirea omiliarului sau florilegiului omiletic și catehetic de sorginte patristică într-o bogăție și diversitate a tradițiilor; folosirea patrimoniului iconografic în cateheză ținând cont de sensibilitățile și accentele locale dar și de nevoia de a crea punți de comunicare și dialog (Inter); prezentarea modelelor omiletice și catehetice medievale, moderne și contemporane în chei tematice relevante precum cea a parrhesia (franchețea, curajul, îndrăznirea); abordarea unor teme inedite precum „Euharistia în context liturgic și cultural românesc” într-un mod aprofundat și diversificat (iconografia euharistică, surrogate euharistice, figuri euharistice, predica euharistică, poezia euharistică, cateheza liturgică). Temele fundamentale sau direcțiile de abordare s-ar putea prezenta sintetic astfel: omiletica patristică, medievală și modernă a ciclurilor liturgice; Cateheza și propovăduirea mistagogică în actualitate; raportul benefic între teologie și antropologia culturală: Logos, simbol, iconic; căutarea unei pedagogii patrimoniale; moștenirea catehetico- omiletică a Bălgradului.

REALIZĂRI ȘTIINȚIFICE ȘI PROFESIONALE

PREZENTARE SINTETICĂ

Odată cu titularizarea mea în anul 2003, mi-am desfășurat activitatea didactică și de cercetare științifică în cadrul Facultății de Teologie Ortodoxă a Universității 1 decembrie 1918 din Alba Iulia, predând în primul rând cursuri de Catehetică și Omiletică, Logos și icoană, Spiritualitate contemporană, la programele de licență, dar și alte cursuri conexe la programele de masterat organizate în cadrul Departamentului de Teologie și Asistență socială.

Odată cu debutul meu în agora teologică m-am străduit să contribui la aprofundarea culturii predicii și a catehezei în expresia lor liturgică și contextuală în Tradiția Bisericii și în diferite registre confesionale și, bineînțeles, în tradiția

ortodoxă românească, desfășurându-mi activitatea într-un loc privilegiat cu un bogat patrimoniu catehético-omiletic. M-am integrat firesc în corpul profesoral al tinerei facultăți de Teologie din Alba Iulia înființată cu mult entuziasm în anul 1991, contribuind pe domeniul meu de competență la dinamismul grupului și mobilizându-mă în proiectele comune precum organizarea anuală a simpozionului teologic internațional (ISSTA), în proiecte interdisciplinare precum cel de antropologie religioasă și culturală din cadrul Colocviilor Pavelescu și în cel de istorie și hagiografie organizat anual cu ocazia Sfinților Ardeleni. Studiile și proiectele mele de cercetare sunt legate de încercarea de a revigora activitatea catehetică, pedagogia patrimonială și vocația dialogică a teologiei în cetate și universitate.

Sumar al contribuțiilor științifice

Activitatea mea de cercetare a început sub coordonarea regretatului părinte profesor Sebastian Șebu de la Sibiu având ca tematică Teologia populară a Crăciunului și s-a finalizat sub îndrumarea părintelui profesor Vasile Gordon, titular al catedrei de Teologie practică, disciplina Catehetică și Omiletică, din cadrul Facultății de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” a Universității din București, concentrându-se pe repertoriul omiletic patristic al sărbătorii Crăciunului și oglindind diversele moduri de inculturare a Logosului în spațiul grec, latin, siriac, african etc.

Înainte de titularizarea mea am fost preocupat să aduc o anumită prospețime culturală și duhovnicească în cursurile predate în calitate de lector asociat și o viziune cadru de acțiune în proiecte catehetice naționale prin solidarizarea colegilor din domeniu în cadrul simpoziunilor anuale organizate începând cu anul 2005, mai întâi la Alba Iulia și apoi, în ordine alfabetică, în toate centrele universitare teologice. Volumul acestui prim simpozion denumit programatic „Logos” și având ca temă „Mărturisirea credinței în contextul secularizării radicale” a devenit primul meu curs universitar și platformă de dezvoltare a domeniului la nivel național. Am înnoit și adus la zi bibliografia domeniului prin traduceri (Jean Danielou, „Cateheza în primele veacuri”) și studii proprii dar valorificând tot ceea ce a fost mai bun în domeniu până în prezent (cursurile lui Dumitru Belu, Constantin Galeriu, Vasile Gordon ș. a).

1. Catehetica: de la proiectul „Logos” și „Viu este Dumnezeu” la micro-catehisme liturgice. După perioada debutului, evenimentul cel mai important a

fost organizarea primului simpozion național al profesorilor din domeniul catehético-omiletic, la Alba Iulia, în primăvara anului 2005, cu tema “Mărturisirea credinței în contextul secularizării radicale”. Grupul de inițiativă a acestui tip de manifestare academică, format din subsemnatul și părinții profesori Vasile Gordon (București) și Constantin Necula (Sibiu), a continuat acest demers anual în toate centrele universitare teologice din țară, în “sfânta ordine alfabetică”, de la Alba Iulia la Târgoviște, pe acest traseu coagulându-se o serie de proiecte comune de cercetare și de aplicație practică. Va veni din nou rândul centrului universitar teologic de la Alba Iulia chiar în anul 2018, cu ocazia centenarului marii uniri. Grupul profesorilor universitari din domeniul catehético-omiletic a constituit catalizatorul inițierii unui compartiment catehetic la nivelul Patriarhiei Române și al tuturor eparhiilor ortodoxe din țară, conduse de inspectori responsabili pentru cateheza parohială, practic promotori ai catehezei în viul vieții bisericești ca reprezentanți direcți ai episcopilor. Echipei catehetice academice menționate i s-a alăturat din anul 2006 preotul Constantin Naclad (Iași), devenit inspector patriarhal pentru cateheză și principalul actor în acest domeniu, inițiator al proiectelor catehetice și educaționale „Hristos împărtășit copiilor”, „Alege școala!”, „Calea mântuirii” (the Way) ș.a, desfășurate în eparhiile Patriarhiei Române folosind expertiza specialiștilor în domeniu și implicarea lor concretă în calitate de experți formatori. Am participat la aceste proiecte în calitate de formator pentru județele Alba, Mureș, Hunedoara și Cluj. Am participat la procesul de pregătire a proiectului „Calea mântuirii”, în calitate de expert al Patriarhiei Române, mai întâi urmărind relația acestuia cu cursul catehetic Alfa, la simpozioanele catehetice de la Londra (Holy Trinity Brompton, 2008) și de la Sofia (2009). M-am implicat în dialogul catehetic inter-ortodox participând la simpozionul catehetic din Halkidiki, organizat de BOYA.

Primul fruct al colaborării profesorilor din acest domeniu a fost volumul “Logos”, editat în anul 2007, la Alba Iulia, și care cuprinde viziunea de dezvoltare practică în domeniul catehetic și omiletic. Textul cheie în domeniul catehetic, publicat în Logos, este “Clopotul din noaptea de Paști. Pledoarie pentru un reviriment catehetic” în care am încercat să reconstitui configurația unui an catehetic pornind de la tradițiile catehetice liturgice (Postul Mare, Canonul de pocăință al Sfântului Andrei Criteanul, recapitularea hristologică din Prohodul Domnului, înnoirea legământului baptismal la Paști, cateheza mistagologică în Săptămâna luminată și în cincizecimea pascală, tema Bisericii în perioada de după Cincizecime, cateheza hagiografică, filocalică și duhovnicească). Acest text, reluat în cadrul proiectului

Inter (Cluj) sub forma „Pledoarie pentru o altfel de cateheză”, reprezintă nucleul volumului „Anul catehetic. Structuri, proiecte și modele catehetice”, aflat în pregătire. În legătură cu acest proiect se află un altul: realizarea unui „Ghid catehetic parohial”, propus la nivelul tuturor eparhiilor din Patriarhia Română. De asemenea, fac parte din echipa desemnată să realizeze un nou manual de Catehetică (Editura Basilica), împreună cu Părintele Constantin Necula de la Sibiu și Cramen Maria Bolocan de la Iași. Din rațiuni practice, am decis editarea în condiții tipografice excelente a celui mai important catehism ortodox modern, „Viu este Dumnezeu”, ediție care a contribuit la revitalizarea catehezei parohiale în întreaga țară. Experiența catehetică a diasporei ortodoxe europene și americane se cuvine fructificată în continuare prin traduceri (Lev Gillet, *L'an de grâce du Seigneur : Un commentaire de l'année liturgique byzantine*, Cerf, 1988.) și proiecte catehetice parohiale (dialoguri catehetice, lecturi catehetice în comunitate, agape catehetice, regăsirea convivialității în context catehetic, Cafe-Theologie). De altfel, geniul catehetic al Bisericii Antiohiene din SUA a rodit în convertiri numeroase. Pe cele mai relevante am încercat să le prezint în cursul meu „Fenomenologia convertirii”, practic o încercare de a vorbi despre taina Bisericii plecând de la exemple concrete dincolo de orice prejudecată confesionalistă. Tema convertirii generației mele reprezintă substanța volumului „Evanghelia tânărului gol” pe care-l pregătesc împreună cu prietenul meu, poetul și filosoful Iulian Grigoriu de la Universitatea Dunărea de Jos din Galați.

În cursul „Catehismele moderne și confesionalismul” am dezbătut transformarea catehismului într-un instrument de educație confesionalistă, teoria pseudomorfozei și optimizările catehetice aduse de sinteza neopatristică și de teologia contextuală contemporană (teologia în dialog cu arta, literatura, știința ș.a.). Unul din proiectele de cercetare în domeniul catehetic este și cel dedicat modelului Ierusalimului, prezent în Catehezele Sfântului Chiril căruia îi vom dedica un volum special reunind o serie de studii publicate deja în revistele teologice. De asemenea, proiectul meu de cercetare mai cuprinde editarea cursului „Cateheza în primele veacuri” (Jean Danielou) și o serie de micro-catehisme ca de pildă „Paraclisul Maicii Domnului: istorie, structuri catehetice și mistagogice”; „Cateheze la canonul pascal”; „Iisus Hristos învinge! Izbânda care a biruit lumea. Des-tăinuri catehetice pentru post-moderni”; cateheze liturgice la imnul vesperal „Lumină lină”: Peter Plank, *Φῶς ἡλάρων [Phos hilaron]. Christushymnus und Lichtdanksagung der frühen Christenheit*. Bonn: Borengässer, 2001, 180 p (traducere din limba germană).

În domeniul catehezei biblice și iconografice îmi propun să editez cele două comentarii bizantine ale Canonului de pocăință datorat Sfântului Andrei Criteanul, ale lui Acachie Savaitul (sec. XII-XIII) și cel din Synopsis, publicate de A. Giannouli, *Die beiden byzantinischen Kommentare zum Großen Kanon des Andreas von Kreta. Eine quellenkritische und literarhistorische Studie*. Wien 2007 (= Wiener Byzantinistische Studien 26).

În domeniul catehezei liturgice, am publicat deja volumul „Pâinea numită în popor Paști. O istorie catehetică” unde am tratat tema surogatelor euharistice și a confuziei create de acestea, și avem în pregătire avansată o istorie a catehezei liturgice în BOR după modelul Nicolae Cabasila (Ene Braniște, Vasile Coman, Bartolomeu Anania, Florin Botezan ș.a). Împreună cu părintele Moise Iorgovan (Oașa) și cu Bogdan Pârlea (București) pregătesc un volum și un film dedicate Părintelui Ioan Iovan, un autentic apostol euharistic al românilor, corespondentul Sfântului Ioan de Kronstadt în spațiul ortodoxiei românești. Acest proiect amplu se va finaliza în anul 2017 tematic închinat mărturisitorilor din închisorile comuniste. De asemenea, în cadrul proiectului meu de cercetare dedicat “Euharistiei la români”, am început cu o investigație amplă dedicată documentului iconografic prezentat într-un context cultural bogat: „Iconografia Euharistiei: Hristos, Vița Cea Adevărată. Dosar teologic, catehetic și cultural”. Această cercetare vastă a beneficiat de cadrul minunat de dialog interdisciplinar creat prin „Colocviile de Etnografie și Folclor Gheorghe Pavelescu”, manifestare academică și culturală în care m-am implicat vreme de 14 ediții, în calitate de partener și editor al volumului colectiv (10 cărți) împreună cu profesorul Avram Cristea. Acest proiect de antropologie religioasă și culturală mi-a oferit prilejul colaborării cu o serie de personalități de frunte ale etnologie românești și europene precum Ion Taloș, Ion Cuceu, Ioan Curșeu, Marian Marin Bălașa, Vasile V. Filip și Ilie Moise. De aici decurge proiectul meu de valorificare catehetică și culturală a tradițiilor populare românești, după modelul Părintelui Ilie Moldovan, prezentat în cartea noastră de „dialoguri euharistice între generații”, intitulată „Calendarul Viu”. În fond, acest demers cultural desfășurat în ograda teologiei țintește spre o nouă formă de mijlocire a valorilor patrimoniale. Pregătesc volumele colective ale ultimelor ediții, 2014 și 2016: „Fenomenul monografic românesc” și „Elita preotească și rolul ei în promovarea culturii tradiționale a și a cărții” (**tricentenar Antim Ivireanul ; bicentenar Nicolae Pauletti**). El va continua cu două teme importante pentru anii următori: „Modele practice de pedagogie patrimonială”; „Sărbătoarea între memorie și simulacru. Filosofia sărbătorii la Vasile Băncilă” (2017) și „Credință, limbă, datini. Elemente ale identității românești. Centenarul Marii Uniri” (2018)

Cercetarea în domeniul catehezei iconologice a dobândit un chip concret în programul iconografic al bisericii Sfinților Brâncoveni și Sfinților Ioani din Alba Iulia, sfințită în anul 2015, unde am încercat împreună cu arhitectul Dorin Ștefan pictorul Ioan Popa, sculptorul Virgil Scripcariu ș.a. să creăm un cadru mistagogic care privilegiază primatul frumuseții divine și raportul de complementaritate între formă, cuvânt și imagine. Despre toate acestea se poate citi în multe studii și documente mediatice, dar mai ales în albumul „Arca noetica de la Alba Iulia” (proiect AFCN câștigat de parohia Cartier Nou II), pe care l-am editat de curând împreună cu pictorul bisericesc Ioan Popa și cu o parte din mebrii echipei care a contribuit la ctitorirea acestui locaș de referință. Se cuvine menționată colaborarea mea îndelungată și rodnică cu mai mulți cercetători din cadrul Muzeului Unirii din Alba Iulia, în special cu Ana Dumitran, Ioana Rustoiu, Elena Cucui, concretizată în volumele dedicate „Crucii în patrimoniul spiritual al județului Alba”, „Prăznicarului pascal de la Laz”, repertoriului iconografic euharistic din Transilvania, omileticii funebrele românești etc. În pregătire avansată se află și volumele de cateheze iconologice și mistagogice “Sfânta Treime de la Surpatele. Mystagogia Trinitatis în opera lui Bartolomeu Valeriu Anania” și „O teologie euharistică a iconostasului: de la vitis mystica la vița lui Iesei” care fructifică dosarul iconologic din celebrul volum „Cerurile Oltului” al vlădiciei Bartolomeu Anania.

2. Omiletica: de la omiliarul patristic la micro-istorii culturale ale predicii. În domeniul omiletic am pornit de la tema reșezării predicii în matca sa liturgică la locul cuvenit în cadrul Liturghiei Cuvântului și de la rolul său în cadrul celebrării Legământului Celui Nou ca vector euharistic. Am accentuat mereu nevoia de a depăși ispita limbii de lemn și a limbajului arhaizant dar și tema actualizării cuvântului (v. Andrei Pleșu). Conceptul central al cursului este cel de hermenutică euharistică a Scripturii și cel de *lectio divina*, adică meditația duhovnicească și hrănirea cotidiană cu cuvântul biblic care convertește predica dintr-un discurs încropit ad-hoc într-o veritabilă mistagogie în act a cuvântului viu, într-un ecou al Cuvântului Domnului în cuvântul omului. Predicatorul devine astfel un interpret, un traducător cultural al lui Iisus Hristos, Logosul întrupat. Am încercat, de asemenea, să valorific modele omiletice patristice, în special pe cel al Sfântului Ioan Gură de Aur ținând cont de faptul că acesta este cel mai important reper omiletic în ortodoxia românească. Teza mea doctorală dedicată „Nașterii Domnului în predica patristică” reprezintă o pledoarie pentru reabilitarea omiliarului patristic. „Omiletica patristică a Nașterii Domnului” redă diversitatea și

bogăția întrupării culturale a Logosului. Ea fi reeditată într-o ediție adăugită, într-un triptic al teologiei Crăciunii, alături de o carte „Peștera care naște Muntele”, dedicată icoanei Crăcinului, și o altă lucrare dedicată Teologiei populare a Crăciunului oglindită în colinda românească. Ea va fi urmată de Omiletica medievală și modernă a sărbătorii nașterii Domnului „Omiletica patristică pascală”, de o Istorie predicii în sec. Al XIX-lea (Karl Christian Felmy, „Predica în Biserica Ortodoxă în sec. XIX”), de o carte de predici personale și meditații omiletice, publicate în parte în cotidianul „Lumina” („Cuvinte de Cuvânt. Ecouri ale Logosului în arca noetica”), o valorificare a predicii ca document istoric și cultural (predici rostite la înmormântarea unor personalități culturale și bisericești, ex. Lucian Blaga); o lucrare despre „Panegiricul Sfinților Constantin și Elena în tradiția omiletică românească”; o prezentare a „Manuscriselor cu predici dedicate Euharistiei și cuminecării”; un curs de omiletică (repere omiletice în anul liturgic; predica hagiografică); „Omilii mariologice în sec. VIII în Bizanț” (împreună cu Parascheva Grigoriu, Edit. Doxologia); o traducere „Propovăduirea Sfinților Părinți capadocieni”, deja avansată (Jean Bernardi), „Omiletica euharistică a lui Iacob de Sarug (451-521)”; „Modele omiletice (sec. XX-XXI)”; o ediție critică a meditației omiletice medievale „Vitis mystica. Alegorii euharistice medievale” (traducere și studiu, Edit. Polirom); o sinteză despre curajul mărturisirii „*Parrhesia*. Îndrăznirea de a rosti adevărul. Modele” (episcopul Nicolaie Popovici, Părintele Ioan Iovan, Părintele Gheorghe Calciu ș.a). Modelele omiletice apropiate la care mă raportez creator sunt Nicolaie Steinhardt, Bartolomeu Anania, Constantin Galeriu și Ioan Iovan, tratate și analizate într-o serie de teze de licență coordonate în cadrul catedrei.

Un alt proiect este cel dedicat omileticii brâncovenești care cuprinde o monografie omiletică despre predicatorul sfânt Antim Ivireanul și o ediție bilingvă, greco-română, a Panegiricelor brâncovenești ș.a.

Imaginarul cultural al predicii reprezintă o altă temă de cercetare care se va concretiza într-o serie de studii și într-un volum despre *Theologia medicinalis* în predică și iconografie, realizat împreună cu Pr. Conf. Dr. Picu Ocoleanu (Craiova).

Tot în orizont interdisciplinar, se cuvin evocate aici proiectele de micro-istorie locală în care am fost implicat, dedicate Sfântului Ierotei (sec. X), Sfântului Simion Ștefan (sec. XVII), cărturarul biblic al Transilvaniei, cu ocazia pregătirii canonizării, și a istoricului Emil Turdeanu (1911-2001), cu prilejul centenarului în care am avut onoarea de a colabora cu medievistul Ioan Aurel Pop și cu o serie de

istorici de elită. Ultimul rod al acestei colaborări este editarea volumului teologului, predicatorului și istoricului preiluminist Gottfried Schwarz (1707-1788), INITIA RELIGIONIS CHRISTIANAE INTER HUNGAROS ECCLESIAE ORIENTALI ADSERTA, AFLAT ÎN CURS DE EDITARE LA EDITURA ȘCOALA ARDELEANĂ DIN CLUJ-NAPOCA (2017).

Particip la acest moment academic festiv cu binecuvântarea IPS Irineu Pop, Arhiepiscop al Alba Iuliei, cu dorința de a spori și fructifica moștenirea catehetică și biblică a acestui centru binecuvântat al Logosului pentru cultura română care este Alba Iulia!